

CİNSİYETÇİ DİLİ FRANSIZ POSTYAPISALCI FEMİNİZM İLE DÖNÜŞTÜRMEK

TRANSFORMING SEXIST LANGUAGE WITH FRENCH POST-STRUCTURALIST FEMINISM

Gizem DOĞAN

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, gizemdogan2204@gmail.com

10.33537/sobild.2021.12.2.8

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 01.03.2021
Kabul edildiği tarih: 10.06.2021
Yayınlanma tarihi: 30.06.2021

Article Info

Date submitted: 01.03.2021
Date accepted: 10.06.2021
Date published: 30.06.2021

Anahtar sözcükler

Dil bilimi, feminist dil bilimi, post yapısalcılık, Kristeva, Cixous, Irigaray

Keywords

Linguistic, feminist linguistic, poststructuralism, Kristeva, Cixous, Irigaray

Öz

Dil bilimi çalışmalarına göre, içinde yaşadığımız dil dünyamızı oluşturur. Buna göre, düşünce yapımız ve algımızın sınırları doğduğumuz andan itibaren içinde yaşadığımız dil ile belirlenir. Feminist dil bilimi ise dilin cinsiyetçi bir yapısı olduğunu savunur. Bu cinsiyetçi dil içerisinde toplumsallaşan bireyler kadın erkek eşitsizliğini içselleştirerek yetişirler. Fransız postyapısalcı feministlerden Julia Kristeva, Héléne Cixous ve Luce Irigaray, psikanaliz ve dil bilimi üzerinden yaptıkları çalışmalar ile, dilin sınırlarının nasıl aşılabileceği ve cinsiyetsiz bir dilin imkânları üzerinde dururlar. Bu anlamda, dildeki cinsiyetçiliği aşabilmek adına çeşitli yöntemler geliştirirler. Bu çalışmada dilin cinsiyetçi yapısı ve düşünce oluşumundaki rolü üzerinde kısa bir giriş yaptıktan sonra Fransız postyapısalcı feminizm ile dilin cinsiyetçi sınırlarını nasıl aşabileceğimiz üzerinde durulacaktır.

Abstract

According to linguistic studies, the language we live in constitutes our world. Accordingly, the limits of our mentality and perception are determined by the language we live in from the moment we are born. Feminist linguistics argues that language has a sexist structure. Individuals who are socialized in this sexist language grow up by internalizing the gender inequality. Julia Kristeva, Héléne Cixous and Luce Irigaray, one of the French poststructuralist feminists, focus on how the boundaries of language can be transcended and the possibilities of a genderless language with their work on psychoanalysis and linguistics. In this sense, they develop various methods to overcome sexism in the language. In this study, after a brief introduction on the sexist structure of language and its role in thought formation, it will be focused on how we can transcend the sexist boundaries of language with French poststructuralist feminism.

Giriş

Cinsiyetçilik kendiliğinden değildir. İnsandaki cinsiyetçiliğin kaynağı dildir. İnsandaki cinsiyetçiliğin dilden kaynaklanması gibi, dildeki cinsiyetçiliğin de kökenleri vardır. Engels, dildeki cinsiyetçiliğin kökenlerini tek eşli aile biçiminin gelişimine dayandırır. Engels'e göre, her tarihsel ilerleme belirli bir sınıfta tahakküm altına almayı gerektirir. Tek eşli aile biçimi her ne kadar bir tarihsel ilerleme olarak görülse de bu aile biçiminin gelişimi kadınların erkekler tarafından tahakküm altına alınıp özel alana hapsedilmeleriyle sonuçlanır. Tek eşli aile biçimiyle birlikte, kadın özel alan ile erkek ise kültür ile özdeşleştirilir. Böylece kültürün ve dolayısıyla da dilin üreticisi erkek olur (Engels, 2019).

Kadının bu şekilde toplumsal alandan dışlanması kültür ürünlerinin üretiminin erkeklerin elinde kalmasını beraberinde getirir. Sanat, siyaset, bilim, kültür artık erkeğin elinde olan alanlardır. Sınırları erkekler tarafından çizilmiş olan bu toplumsal düzen, cinsiyetçi bir düzen ve dilin oluşmasının sebeplerindedir. Cinsiyetçilik, dilde bir kez yansımaları bulduğunda ise kendi sürdürülebilirliğini sağlamış olur. Çünkü dil bilimi çalışmalarının gösterdiği üzere, insanların içine doğdukları dil, onların zihinlerinin ve düşün dünyalarının sınırlarını ve yapısını belirler. Bu yüzden, cinsiyetçi bir dilin içine doğmuş olan insanlar, cinsiyet eşitsizliğini içselleştirerek büyürler.

Dilin düşünceyi oluşturduğu fikri, dil bilimi çalışmalarında yeni ya da tartışmalı değildir. Öyle ki, Aydınlanma döneminin mimarlarından Descartes bile dilin düşüncenin işareti olmayıp onun varlığının ispatı olduğunu söyleyerek (Aksan, Dil Şu Büyülü Düzen, 2017, s. 35) dil ile düşünce arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Dil felsefesinin kurucusu olarak görülen Wilhelm von Humboldt ise dilin dağınık insan zihnini düzenleyerek insana düşünmeyi öğrettiğini söyler. Humboldt'a göre öğrendiğimiz her şeyi dil sayesinde öğrendiğimizden dil olmasaydı düşünce yapımız da olmayacaktı (Akarsu, 1993).

Dil bilimci de diyebileceğimiz bir diğer düşünür Ludwig Wittgenstein, bir dil imgelemenin bir yaşam biçimi imgelemek olduğunu söyler (Wittgenstein, 2000, s. 19). Ona göre dil içinde var olan kavramlar kendilerini insanlara zorlarlar ve insanlar, kendilerinin sandıkları bu düzen içine hapsolürler. Çünkü dil, içinde bir kültürü ve tarihi barındırır. Kelimeler yeni ya da tesadüfi değildir. Bir tarihin ve birikimin ürünüdürler. Çünkü "sözcüklerin yalnızca bir tarihi yoktur, onlar katılmış tarihtendir, böylece de tarih yapmaya katkıda bulunurlar. Sözcükler bir kültürü oluşturan kolektif deneyimin belirimidir" (Yücel & Bourse, 2017, s. 42). Aynı şekilde Heidegger "dil varlığın evidir. İnsan onun evinde barınır" (Heidegger, 2013, s. 25) diyerek dilin düşünce oluşumundaki birincil rolünü gösterir. Buna göre sadece düşünce değil, tüm varlık dil içinden oluşudur. Tüm bu görüşler, dilin düşünce yapısını oluşturmada birincil unsur olarak ön plana çıktığını gösterir. Düşünce yapısını oluşturan dil, aynı zamanda insanın toplumsallaşmasını sağlar ve

toplum içindeki yerini öğretir. Böylece dilin düzeni toplumun düzeni haline gelmiş olur.

Engels'in belirttiği üzere, tek eşli aile biçiminin ortaya çıkması ve kültürün erkekleşmesiyle dil kadını özel alanda tutacak şekilde oluştuğu ve aynı dil düşünceyi oluşturduğu için, bu dil içinde yetişen bireyler cinsiyetçi kültür ile büyümüş olurlar. Bu sayede cinsiyet eşitsizliği, doğrudan düşünce yapılarına sirayet etmiş olur. Toplumun bu eşitsiz ve çarpık yapısı kadın ve erkeğe farklı şekillerde etki eder. Erkek deneyimleri ve erkek sözü toplum içinde norm olarak kabul edilirken kadının deneyimleri ve kadın sözü değersiz ve ikincil konumdadır.

İlk olarak ikinci dalga ve radikal feminizmin konusu olmuş olan feminist dil bilim çalışmalarına göre (Cameron, 1990; Eckert, 2013; Firestone, 1993; Lakoff, 2014; Moi, 1985; Spender, 1985; Sunderland, 2004) dilin toplumdaki temel işlevlerinden biri, cinsiyet eşitsizliğini korumak ve sürdürmektir. Dildeki sınıflandırma ve temsiller eşitsiz ve heteroseksist bir toplum oluşturur. Çünkü bir sınıflandırma sistemi öğrenildikten sonra, kaldı ki dildeki sınıflandırma öğrenilen ilk sınıflandırma sistemidir, toplum sadece belirli şekilde görülebilir. Dünya bu sınıflandırma sisteminin içinden anlaşılabilir. Dil içinde yer alan sınıflandırma yoluyla kadının toplumdaki yeri belirlenmiş olur. Eril kültür, dili üretmedeki avantajlarını kadınları özel alanda tutacak şekilde kullanmayı bilir. Dilde kadının temsil edilme biçimleri bunun en belirgin örneğidir. Dilin bu eşitsiz yapısı kadınlığı ikincilleştirir, kadın sözünü değersizleştirir, konuşmayı bile bir erkek işine dönüştürür. Bu yolla kadın "dil öncesi bir alana hapsedilir ve kamusalın karşıtı olarak kurgulanır" (Irzık & Parla, 2017, s. 7). Kadınların bir öznesi olduğu bu toplum, öylesine erkek ürünüdür ki, kadın bakışı da kendisini bu kültür içinden görür. Bu yüzden toplumda konuşan kadın, aslında toplumun öznesiyken kendisine karşı bir şeyin, dilin, içinden konuştuğundan nesneleşmiştir. Bunun yanında eril dil, kadına ait olan her şeyi değersizleştirdiği için, toplumda kadına karşı bir ön yargı oluşmasına sebep olur. Bu ön yargı, eril üstünlüğün sürdürülmesinin garantörüdür. Çünkü dildeki kadın temsiliyle kadın sözü ve kadınlık ikincilleştirildikçe toplumun eril yapısı güçlenecektir. Maggie Humm, kadınların feminist olmalarındaki en büyük etmenlerden birinin dildeki bu yanlış temsillerini fark etmeleri olduğunu söyler. "Kadınlar sembolik olarak yanlış tasvir edilmelerinin bilincine vararak feminist olurlar" (2002, s. 34). Bu farkındalık ile kadınlar, eşitsizliğin kaynağının dil olduğunu görmüş olurlar. Fakat Maggie Humm'un bahsettiği bu bilince ulaşmak kadınlar için kolay değildir. Yukarıda dil bilimi çalışmalarında gördüğümüz üzere, dil kendi sınırlarını insana dayatır. Eril dilin cinsiyetçi yapısı da kadınları bu kültür içinde tutmaya çabalayan bir baskı mekanizmasıdır ve bu farkındalığın oluşmasını engellemeye çalışır. Bu yüzden kadınların dilin içindeyken dilin kendilerini ikincilleştiren bir baskı unsuru olduğunu fark etmeleri zordur.

Sonuç olarak dil, düşüncenin oluşmasında birincil etmendir ve cinsiyetçi bir yapısı olduğu için toplumda kadınların ikincil konumda olmasına sebep olur. İkinci dalga ve radikal feminist dil bilim çalışmaları, dilin cinsiyet eşitsizliğine etkisini açık bir şekilde ortaya koymuş, fakat bu durumun nasıl değiştirilebileceğine dair bir çözüm üretmemiştir. Dilin cinsiyet eşitsizliğine etkisinin farkında olmak bu durumu dönüştürmek için yeterli değildir. Her ne kadar dil, toplumda yerleşik kurumlardan biri olsa ve dönüştürülmesi zor olsa da bu sağlanmadan kalıcı bir toplumsal cinsiyet eşitliği mümkün olmayacaktır. Klasik ve feminist dil bilimi çalışmaları, dili bu şekilde katı ve değişmez bir kurum olarak görürken Fransız postyapısalcı feministler Julia Kristeva, Hélène Cixous ve Luce Irigaray feminizm ve postyapısalcılığı bir araya getirerek başka bir dilin mümkün olduğunu gösterirler. Bu anlamda, bu çalışmanın önemi, dilin cinsiyet eşitsizliğinde oynadığı başat rolü göstermesindedir. Bunun yanında çalışma, Fransız postyapısalcı feminizm kullanılarak dilin nasıl dönüştürülebileceğini göstermeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla; dil bilim, psikanaliz ve postyapısalcığın ortak olarak ele alındığı ilişkiyel bir yöntem izlenmiştir.

Fransız Postyapısalcı Feminizm ve Dilin İmkânları

Kristeva, Cixous ve Irigaray psikanaliz kökenli postyapısalcı Fransız filozof ve yazarlardır. Cixous ve Irigaray kendilerini birer feminist olarak tanımlarken Kristeva kendisini feminist olarak tanımlamaz. Fakat bu onun çalışmalarının feminist teoriye katkı yapmadığı ya da toplumsal cinsiyet eşitsizliğini eleştirmediği anlamına gelmez. Üç düşünür de çalışmalarını Lacan'ın çalışmaları üzerinden, psikanalitik bir yerden, yürütürler. Fransız feminist geleneğine baktığımızda bu şaşırtıcı değildir. Zira Mayıs 68 hareketleri sonrasında bir araya gelen kadınlar da ilk olarak Freud'un eleştirel bir okumasını yaparlar (Moi, 1985, s. 93-94).

Dilin dönüşümünü özellikle bu üç düşünür üzerinden tartışacak olmamızın temelde iki sebebi vardır. İlk sebep, Kristeva, Cixous ve Irigaray'ın doğrudan kadınların yazma ve dil ile olan ilişkileri üzerine çalışmış olmalarıdır. Diğer sebep ise, bu çalışmada dili dönüştürmenin imkânlarının sorgulanıyor olması ve söz konusu düşünülerin de dili dönüştürmek, onun cinsiyetçi yapısını bozmak adına çeşitli yöntemler öneriyor olmalarıdır. Bu yöntem Kristeva için göstergesel dönemle tekrar bağ kurma yoluyla sanatsal bir dilin oluşturulmasıyken; Cixous için fallus merkezli olmayan bir dişil yazının (écriture féminine) sürekli olarak üretilmesi, Irigaray için ise kadınların bir aradılığı ile dişil bir kamusal kurarak bilinç dışına ulaşmaktır. Bu noktada neden göstergesel dönem ya da bilinç dışı üzerinde durulduğunu konunun psikanaliz ile olan bağlantısı üzerinden açıklayabiliriz.

Feminizmin, Postyapısalcılık ve Psikanalizin Kesişen Yolları

Feminizm ve postyapısalcılığı bir araya getiren, ikisinin de yöntemlerinin temelinde eleştirinin yer almasıdır. Feminizm eleştirilerini cinsiyet eşitsizliğine yöneltirken, postyapısalcılık bilginin iktidar ile olan ilişkisine yönelir. Feminizm cinsiyet eşitsizliğini eleştirirken bütüncül bir eleştiri yapar, konuyu birçok farklı açıdan ele alır. Bu açılardan biri, makalemizin konusu da olan olan, dili ve "bildiğimizi sandığımız şeyleri nasıl bildiğimize" (Ramazanoğlu, 1998, s. 27) yönelik olarak yaptığı eleştiridir. Feminist teori bu yöntem ile bilginin kökenine inmeyi ve nasıl oluştuğunu inceleyerek bilginin kaynağında yer alan çarpıklıkları dönüştürmeyi, "toplumsal teorinin radikal bir biçimde sorgulanmasını" (Ramazanoğlu, 1998, s. 27) hedefler. Dilin dönüşümü yolundaki Fransız postyapısalcı feminist çalışmalar bunun bir örneğidir.

Postyapısalcı yöntem de feminist yöntem gibi eleştirel bir temele dayanmakla birlikte feminist yöntemden farklı olarak dil ve bilginin iktidar ile olan ilişkisini eleştirir. Postyapısalcı teoriye göre dil ile gerçek bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Çünkü dil, üretildiği zamanların hâkim ideolojilerini üzerinde taşır. Sonuçta yerleşik kurallara eleştirel yaklaşmak postyapısalcılık ve feminizmin ortak özellikleridir. Eleştirileri dil ve iktidar üzerinde birleşen bu iki teori, postyapısalcı feminist teorinin doğmasını sağlar. Bu anlamda Fransız postyapısalcı feminizm; kadınlığın sosyal yapısının değil, edebi ve felsefi metinlerin dönüştürülmesini, dişil bir dil ile dişil bir yazının öne çıkarılmasını, doğrusal eril tarzın yıkılmasıyla eşitsizliğin kökenini ortadan kaldırmayı amaçlar. Kristeva, Cixous ve Irigaray bunu yaparken, Jacques Lacan geleneğinden geldiklerinden, bu dönüşüm için önerdikleri yöntemleri psikanaliz üzerinden geliştirirler.

Lacancı psikanalizin feminizm için önemli olmasının üç sebebi vardır. İlk olarak Lacan, cinsiyet eşitsizliğinin bilinçdışına yerleştikten sonra nasıl yeniden üretildiği üzerinde durur. İkinci olarak, toplumsal cinsiyet rolleri ile cinsiyet kimliklerinin kökenini çocukluğumuzda ve ailede arar. Son olarak ise, feminist teoride de önemli yeri olan öznellik, kimlik ve cinselliğin birbiriyle olan ilişkisi üzerine çalışır. Bunun yanında Lacan, insanların dili toplumdan aldığını söyler ve bu yönüyle toplum ve bireyi birbirine dil ile bağlar. Ona göre insanları toplumda özne yapan şey, dildir (Wright, 2002).

Lacan'ın tanımlamasıyla bilinçdışı, biyolojik olarak var olan bir şey değildir; birey ötesi simgesel bir düzenin özne üzerindeki etkisidir, dile bağlı ve dil gibi yapılandırılmış olan bir gösterenler sistemidir (Homer, 2013, s. 98). Bilinçdışının birey ötesi olma özelliği, onun toplumdan gelen bir şey olmasına vurgu yapar. Birey bilinçdışını oluşturan bu toplumsallığı dil yoluyla edinir. Bu durumda dil, bilinçdışının koşuludur. Lacan'a göre dil yoluyla edindiği bilinçdışı insanı birey olmaktan öteye taşır, toplumun bir öznesi yapar (Sarup, 2017, s. 21-54). Kristeva, Cixous ve Irigaray'ın dili dönüştürmeyi

amaçlarken psikanalitik bir yöntem benimsemiş olmaları bu yüzdendir.

Dilin cinsiyetler arası farklılığın oluşumu üzerindeki etkilerini bu denli incelemiş olan Lacan'ın, "La femme n'existe pas (Kadın Yoktur)" isminde bir makalesinin olması ilk bakışta şaşırtıcı gelebilir. Fakat ona göre, dil babanın otoritesinin bir simgesidir. Çünkü toplumsal sistemler erkek egemen, başka bir deyişle baba otoritesine bağlı olan şeylerdir. Baba otoritesini taşıyan bir dilde ise kadın için bir önerme yoktur, bu dil erkek gösterenlerden oluşan bir sistemdir. Dolayısıyla kadınlığın olmadığı bir dil ile oluşmuş olan bilinçdışında kadınlığın bir yansıması olmayacaktır. Bu durum da kadının bilinçdışında erkek gibi bütüncül bir şekilde örgütlenememesine sebep olur. Sözün özü, Lacan "kadın yoktur" derken kadınlığın bilinçdışında bir karşılığının olmadığını söylemeye çalışır.

Sonuçta feminizm, postmodernizm ve psikanalizin yolları feminizmin eleştiri alanlarından biri olan dilin postmodernizmin de -bir bilgi inşacı ve iktidar taşıyıcısı olarak- eleştiri öznesi olması ve psikanalizin dili bilinçdışının koşulu olarak görmesi sebebiyle kesişir. Bu kesişim noktasında buluşup yolu devam ettirecek olanlar ise Kristeva, Cixous ve Irigaray'dır. Fakat Kristeva, Cixous ve Irigaray'ın Lacan'dan belirgin bir farkları vardır. Lacan, "Kadın yoktur." diyerek kadının bilinçdışında bir karşılığının olmadığını söylemek istemiştir. Fakat Lacan'ın yeniden okumasını yapan Kristeva, Cixous ve Irigaray Lacan'ın aksine dişillığın göstergesel dönemlerde gizli olduğunu söylerler. Üçünde ortak olan bu görüşe göre, göstergesel dönem, çocuğun henüz dil, sembolik düzen ve baba otoritesiyle karşılaşmadığı dönemdir. Bu dönemde çocuğun annesiyle kurduğu bağ devam etmektedir. Dolayısıyla, her ne kadar bilinç düzeyinde farkında olunmasa da, dilin yarattığı yıkımın etkisi altında olmadığımız bir göstergesel dönem vardır. Kaldı ki Kristeva, Cixous ve Irigaray'ın cinsiyetçi kültürü dönüştürmek adına buldukları yöntemler, doğrudan veya dolaylı olarak, bu göstergesel dönemden geçer. Bu anlamda Kristeva, bilinçdışımızın derinliklerinde kalmış olan ve anneye ait olduğu için eşitsizlik barındırmayan göstergesel döneme sanat yoluyla ulaşabileceğini söyler. Cixous, göstergesel döneme yazı yoluyla ulaşabileceğimizi ve ne kadar yazarsak o kültürün o kadar dönüştüğünü; Irigaray ise, bilginin özünde zaten dişil olduğunu, bu dişilliği hâlâ hafızasında taşıdığını ve kadın kamusalıyla bilginin dişil özünü tekrar ortaya çıkarabileceğimizi söyler.

Julia Kristeva: Göstergeselin Dişilliği ve Sanat

Kristeva'nın çalışmalarını anlamak için iki kavram önemlidir: Göstergesel ve simgesel dönemler. Simgeselden daha erken bir zamanı belirten göstergesel dönemde çocuğun annesiyle kurduğu bağ devam eder. Çocuğun ilk libidonal arzuları bu dönemde ortaya çıkar. Buna karşın simgesel dönem ise, çocuğun toplumsallaştığı, baba otoritesinin ve dolayısıyla fallusmerkezli düzenin etkisi altına girdiği dönemdir. *Ruhun Yeni Hastalıkları* isimli kitabında Kristeva simgesel

ve göstergesel dönem arasında yaptığı ayrımı şu şekilde ifade eder: "Simgeseli, konuşmanın mantıksal ve dilbilgisel kurallarına göre söylemin oluşması olarak adlandırıyorum. İmgeseli (göstergeseli) ise beden imgesini, ben ve öteki imgelerini harekete geçiren ve (yer değiştirme ve yoğunlaştırma gibi) ilksel süreçleri kullanan özdeşleşme, içe yansıtma ve yansıtma stratejilerinin temsili olarak adlandırıyorum" (Kristeva, *Ruhun Yeni Hastalıkları*, 2017, s. 129).

Göstergesel dönem henüz toplumsallaşmanın yaşanmadığı dönem olduğu için, beden hâlâ kendisine aittir. Fakat simgesel dönemde yaşanan toplumsallaşmayla birlikte beden de toplumsallaşır. Bedenin toplumsallaşması ise, öznenin simgesel dönemin taşıdığı bedensel kurguları üzerine giymesi demektir (Kristeva, 2004, s. 93). Sonuçta simgesel dönemin özneye getirdiği dil, göstergesel dönemin yabancı olduğu bir beden anlayışı oluşturmaya başlar. Göstergesel dönem fallusmerkezli olduğu için de kız çocuğu ve sonrasında kadın, kendisini bu dönem içinde yabancı hisseder. Bu anlamda Kristeva, klasik psikanalizde yer alan oğlan çocuğun kayıp hissi (kastrasyon) yaşadığı düşüncesine karşı çıkararak asıl kaybı kız çocuğunun yaşadığını söyler. Hem kız hem de oğlan çocuğu göstergesel dönemde anneleriyle bağ kurarlar. Simgesel döneme geçişle birlikte, oğlan çocuğu kendisine uygun olan fallusmerkezli bu düzene ve baba otoritesine kolayca uyum sağlar ve kendisi de dili denetimi altına alır (Kristeva, 2017, s. 250). Bunun yanı sıra, diğer kadınlarla kurduğu ilişkiler oğlan çocuğun yaşayacağı kayıp (annenin kaybı) hissine engel olur. Kız çocuğunun önünde ise iki seçenek vardır. İlk olarak, simgesel döneme geçiş yapmayabilir fakat bu durumda kız çocuğu dil ve dolayısıyla toplum dışı kalacağı için kayıp hissi yaşayacaktır. İkinci olarak, göstergesel dönemi bastırarak simgesel dönemi ve baba otoritesini benimseyebilir. Fakat fallusmerkezli bu dönemde kendisine ait bir yansıma bulamadığından yine kayıp hissi yaşayacaktır (Sarup, 2017, s. 181-183). Dolayısıyla simgesel dönem kadının ya topluma ya da kendisine yabancılaştığını beraberinde getirir. Kristeva bu yabancılaştığını şu sözleriyle açıklar: "Simgesel yapının içinde kadınlar kendilerini, dilin ve toplumsal bağın terk ettiği kişiler olarak hissederler. Kadınlar bu yapıda ne duyguları ne de doğayla, bedenleriyle, çocuğun, bir başka kadının ya da bir erkeğin bedeniyle aralarındaki ilişkilerin anlamlandırılmalarını bulurlar. (...) Bununla bağlantılı olarak kadınların, dili ve toplumsal kodu oluşturan, bu kurbanı özgü ayrılma ya da sözdizimsel ardışıklık mantığını benimsemesi zor ve hatta imkânsız görünmektedir. Baba işlevinin reddedilmesi olarak deneyimlenen ve psikozlara yol açan simgeselin reddedilişiyle karşı karşıya kalınmaktadır" (Kristeva, 2017, s. 251).

Kristeva, fallusmerkezli simgesel döneme karşı çözümünü anneye kurulan bağda, göstergesel dönemde bulur. Ona göre simgesel dönem her ne kadar göstergesel dönem üzerinde baskı kurmaya çalışan kuralcı ve katı bir yapı olsa da göstergesel dönem ilk libidonal arzuların

aldığı güçle, simgesel dönemin karşısında duracak esnekliği ve akışkanlığı içerisinde barındırır. Fakat bir kere simgesel geçiş yaptıktan sonra tekrar göstergesel dönemle bağ kurmak kolay olmayacaktır. Kristeva bu bağı kurmanın yolunu sanatta bulur. Çünkü ona göre gerçek sanat ürünleri, zihinlerin gündelik hayatta ulaşamayan derinlikleriyle kurulan bağlar sonucunda ortaya çıkar. Göstergesel dönem çocuğun henüz toplumsallaşmadığı, baba otoritesine geçiş yapmadığı ve dolayısıyla dil üzerinden cinsiyet eşitsizliklerini öğrenmediği dönem olduğundan, bu dönemle kurulan bağ sonucunda ortaya çıkan sanat ürünleri de eşitsizliğin olmadığı ürünler olacaktır. Bu yüzden Kristeva, ne kadar çok sanat ürünü üretilirse dilin dönüşümünün de o oranda sağlanabileceğini söyler. Kısacası Kristeva'ya göre dilin dönüşümünün ve uzun vadede cinsiyet eşitsizliğinin son bulmasının yolu; marjinal söylemlerden kaçınarak, simgesel dönemin söylemlerini kullanmadan göstergesel dönem ile kurulan bağ sonucu oluşturulan sanat ürünlerinin toplumda kalıcı olarak yer edinmesinden ve sürekli olarak üretilmesinden geçer.

Hélène Cixous: Dişil Yazın

Cixous'un çalışmalarında beden önemli bir yeri vardır. Ona göre fallusmerkezli kültür, kadın bedenini onun deneyim ve yaşanmışlıklarını göz ardı ederek kendi kurgusuna uygun şekilde yeniden üretir. Bu yüzden içinde yaşadığı kültür kadının bedenine yabancılaşmasına sebep olur. Cixous, kadının yaşadığı bu bedensel yabancılaşmayı "ruhun felci" olarak tanımlar (Eroğlu, 2013, s. 317).

Cixous'un vurguladığı beden, morfolojik bir beden vurgusudur. Bu anlamda Cixous, anatomik farklılıkların kültürel temsillerini eleştirir. Bu eleştiri, doğal kabul edilen anatomik farkların tarihsel ve sosyal kurgularının eleştirisidir. Bu yolla; anatominin, kültürün ve doğanın sınırlarını aşarak dinamik bir beden anlayışı oluşturmak ister. Cixous'nun morfoloji temelli bu beden incelemesi, fallusmerkezli kültürü dönüştürmek üzere kullanmayı önerdiği, écriture féminine (dişil yazın) için de önemlidir (Bray, 2004, s. 36).

Cixous'nun var olan yazın kültürüne karşı en büyük eleştirisi, onun bedene yabancılaşmaya sebep olmasıdır. Ona göre beden akışkan ve deneysel bir şeydir. Fakat bugünkü yazın kültürü bedenini yaşanmışlığını yok sayar, bu kültürün baskılayıcı ve katı sınırları vardır. Beden odaklı bir yazın kültürü ise ancak bilinçdışıyla bağ kurulabilmesi yoluyla mümkündür. Kristeva ile benzer olarak, Cixous (Kristeva'nın göstergesel dediği) bilinçdışında henüz yazıyla karşılaşmadığı için burada yazının ve dilin baskı unsurlarının olmadığını söyler.

Cixous'ya göre fallusmerkezli kültür, bugüne kadar kadınlarla ilgili yazılan ve söylenen her şeyin erkek bir bakış açısından oluşmasının sebebidir. Sonuçta var olan kadınlık, erkek bakış açısından oluşturulmuş kurgusal bir kadınlıktır. Cixous, yerleşik olan bu kültürü bozmak için, gücünü bilinçdışından alan, bedene ve kadın deneyimlerine dayalı bir yazın kültürü geliştirilmesi

gerektiğini söyler. Çünkü ona göre bir dil ve yazın kültüründe aslanan, yazı ve okuyucu arasındaki ilişkidir. Kadın deneyimine dayalı bu yazın anlayışını da écriture féminine (dişil yazın) olarak adlandırır. Dişil yazın fallusmerkezli yazından farklı olarak bedensel farklılıkları, cinsel ve dilsel zenginliği ön plana çıkarmalıdır. Dişil yazınla birlikte toplumsal belleğin dönüşümü ve fallusmerkezli kültürün beraberinde getirdiği baskıyı ortadan kaldırmak mümkün olacaktır (Moi, 1985, s. 104-120). Fallusmerkezli kültürün bir kurgusu olan beden, kültür ve cinsellik dişil yazın sayesinde bir kurgu olmaktan çıkıp kendi doğallıklarına dönebilecektir. Fakat dişil yazın, şu anki cinsiyet eşitsizliğinde olduğu gibi, bir cinsiyeti baskılayıp diğerini ön plana çıkarmak demek değildir. Dişil yazın, farklılıkların ön plana çıktığı ve çoğulcu bir sesin olduğu yazın anlayışını ifade eder.

Cixous, dişil yazını ön plana çıkarmak için, teorik çalışmalarının yanı sıra, çok fazla edebi metin yazar. Bu metinlerinde fallusmerkezli yazın kültüründen farklı olarak belirsiz karakterler ve farklı zamanlar kullanır; dil, cinsiyet, cinsellik, beden ve ötekilik ilişkilerine dikkat çekmeye çalışır. Bu yolla dilin ve yazın kültürünün getirdiği gelenekselleşmeyle mücadele etmeyi amaçlar (Sarup, 2017, s. 161-167). Cixous'un bu amaçla yazdığı en ünlü metinlerinden biri 1975 yılında kaleme aldığı "Le Rire de la Méduse" (Medusa'nın Gülüşü) isimli denemesidir. Bu çalışmada fallusmerkezli kültürün beden, dil ve yabancılaşma üzerindeki etkilerini inceler. Çalışmada Yunan mitolojisinde gözlerine bakını taşı çevirdiğine inanılan dişi canavar Medusa'nın hayatını kadınlığa eril kültür tarafından dayatılmaya çalışılan hayatla özdeşleştirir. Çünkü Medusa, bugüne kadar yanlış, kötü anlatılmış ve erkek kültür tarafından canavarlaştırılmış bir kadındır. "Medusa, kadınların çoğunu temsil eden bir eğretileme gibi işlerlik kazanır ve kadın bedeni ve sesi üzerindeki baskılara ve hiyerarşik yasa koyucu unsurlara karşı çıkmaya dair bir çağrı niteliğindedir. Medusa'nın başındaki yılanlar ile kadınlar da yapıya meydan okuyan bir cinselliği deneyimler. Medusa gibi kadınlar dile girer ve kadın arzusunu ortaya çıkarır. Oysa bu dişil arzu yüzyıllardır tarihi, cinsel, sosyal, kültürel kodlarla ataerkil unsurlar tarafından kuşatılmış ve kadın adeta tarih sahnesinden silinmiştir" (Aydıncı, 2020, s. 30).

Cixous dişil yazın ile fallusmerkezli kültürün oluşturduğu beden anlayışını dönüştürerek kadının bedenine geri dönmesini sağlamayı amaçlar. Metin ve okur arasındaki ilişkiye önem verdiğinden, dişil yazın toplumda yer edindikçe, kadınlığın baskılanmış konumlarının da ortadan kalkacağına inanır. Ataerkillikle mücadelenin yolunun dişil yazından geçtiğini söyler. Kadınların bedenlerinden kovulmaları yazıdan kovulmaları sonucunda gerçekleştiğinden, bedenlerini geri almaları da yazıya geri dönmeleriyle olacaktır. Daha çok dişil yazın, kadınların bedenleriyle daha doğru bağ kurmasını sağlayacaktır.

Luce Irigaray: Dişil Bir Kamusalılık

Irigaray, temelde çalışmalarını Batı kültürünün eleştirisi etrafında şekillendirir. Çünkü ona göre Batı kültürü iki yüzlü bir kültürdür; erkeğin hâkimiyetiyle, erkekler tarafından oluşturulmuştur ve tek cinsiyetlidir. İncil’de yer alan “başlangıçta söz vardı.” ifadesine gönderme yaptığı *Başlangıçta Kadın Vardı* isimli çalışmasında Irigaray, kadınların dilden ve kültürden nasıl dışlandıklarını anlatır. Dil ve kültür süreçleri öncesinde var olan bütün bilginin kaynağı geçmişten bugüne kadınlıkla ve dişilikle özdeşleştirilmiş olan doğa ve Tanrıçalardır. Fakat erkekler, bilgi aktarımı sırasında, bilgiyi kendilerinin addetmek adına, onun kaynağını gizlediler. Böylece dişil unsurlar ve bilginin asıl kaynağı olan kadın ve doğa kültür süreçlerinden dışlanmış oldu. Böylece bilgi, dil ve kültür, gerçek kaynaklarından bağlarını kopararak, yalnızca erkekler arasında gerçekleşen bir şeye dönüştü (Irigaray, *Başlangıçta Kadın Vardı*, 2014, s. 13-22). Sonuçta Batı kültürü de erkek temelli olacak şekilde gelişim gösterdi. Kadın bu kültür içinde kendi yansımaları bulamaz. Kültür, erkeğin egosunun bir yansımasıdır ve kadın da noksan erkektir (Sarup, 2017, s. 169-176).

Irigaray, Batı kültürünün bu tek cinsiyetli yapısına dikkat çekmek için, fallus merkezlik (phallogocentrism) ve söz merkezlik (logocentrism) kavramlarını birleştirerek *phallogocentrism* (*fallus-söz merkezlik*) kavramını üretir. Bu phallogocentrik yapının izini sürmek adına Batı kültürünün temel metinlerinin yeniden okumasını yapar. Kendisi de psikanalitik çalışmalar yaptığı için bu okumalarına Freud’dan başlar ve Antik Yunan’a kadar geri gider. Bu yeniden okumanın amacı, Batı kültüründe kültürel bir dönüşümü sağlamaktır ve yine bu okumaları sırasında, amaçladığı kültürel dönüşüm için bilinçdışının ne kadar önemli olduğunu keşfeder.

Irigaray, dilde keşfettiği eşitsizliğin kadınlığın genel konumuna da yansıdığını söyler (Irigaray, 2006, s. 13). Buna göre var olan düzende kadın asla kadın olarak var olamıyor, sembolik düzende kendisine yer bulamıyordur. Sembolik düzende kadın yalnızca değersizleştirici söylemlerle vardır. Dilde gerçek bir dişillik yansıması yoktur. “Doğru sözcük için endişelenmeyin. Öyle bir şey yok. Dudaklarımızın arasında hakikat yok” (Irigaray, 1985, s. 76). Bu yüzden; toplumsal ilişkilerin ortaya çıktığı, sürekli ve yerleşik hale geldiği yer olan kamusal alanda kadının kadın olarak var olabilmesine ve doğru bir temsiline ihtiyaç vardır. Fakat kamusal alanda erkek kültürden arınmış bir dişillik görünür kılmak için öncelikle simgesel alanda bu dişillik bir yansımasının olması gerekir. Irigaray’a göre bunu sağlayacak güç kadınların bilinçdışında vardır. Çünkü *Başlangıçta Kadın Vardı* isimli çalışmasında göstermiş olduğu üzere, bilginin asıl kaynağı kadındır. Bu durum, her ne kadar erkek kültür tarafından görünmez kılınmışsa da bilgi özünde dişillik taşır.

Irigaray dişil bir kamusalılık ve sembolik düzende doğru bir dişillik oluşturmanın yolu olarak gördüğü bilgi, dil ve kültürün özünde yer alan dişillik ortaya

çıkarmak için kadınlığın bir aradalığının gerekli olduğunu söyler. Kadınlığın bir aradalığı sayesinde sürekli üretilecek olan bu dişil dil, geleneksel kültür içinde kadınlıkla ilgili olarak yer alan ifadelerin sorgulanmasını ve bilginin özüne ulaşılmasını sağlayacaktır. Fakat dilin bu dönüşümü, asla kadın ve erkeği eşitlemek demek olmamalıdır. Çünkü Irigaray’a göre eşitlik, karşılaştırma ve dolayısıyla da hiyerarşi içeren, özünde eşit olmayan bir kavramdır. Bu yüzden yapılması gereken kadın ve erkeği kültür içinde eşitlemek değil, farklılıkları ön plana çıkarmak olmalıdır. Irigaray’a göre kadın bedeninin farklılığı onun annelikten gelen cömertliğinde yatar. Öyle ki, kültür kadına eşit davranmadığı halde kadın bedeni kız ve erkek çocuklarına eşit davranır (Irigaray, 2006, s. 48). Dişil kamusalılık oluşturmak için kullanılması gereken dilin de annelik gibi verimli, annelerin göstergesel dönemde çocukla kurduğu bağdaki gibi eşitsiz olması gerekir.

Sonuçta Irigaray, bilginin özünün dişil olduğunu ve bugün kullanılan dilin bu özü içinde barındırdığını söyler. Kadınlığın bir aradalığı, göstergesel dönemle bağ kurmayı ve bilginin dişil özünü ortaya çıkarmayı sağlayacaktır. Bu yolla farklılıkların görünür olduğu bir kültürel devrim yapmak mümkündür.

Sonuç

Bu çalışmada ilk olarak klasik dil bilimi kuramcılarının yardımıyla dilin düşünceyi oluşturmada nasıl temel bir yeri olduğunu gösterilmeye çalışıldı. Buradaki amaç, tarafsız bir bakış açısı ortaya koyabilmektir. Bu sayede, sadece feminist dil bilimi çalışmalarıyla sınırlı olan bir çalışmanın objektif olmayacağı endişesini ortadan kaldırmak ve feminist olmayan kuramcılar üzerinden de dilin eşitsizliğini ortaya koymak amaçlandı. Çalışmada adı geçen bütün erkek yazarlar dilin, düşünce yapımızı ve dünyayı algılayış biçimimizi oluşturduğunu gösterirken Engels, özel mülkiyet ve tek eşli aile yapısının gelişmesi ile kadının dil ve kültür süreçlerinden nasıl dışlandığını ve dil ve kültürün erkek ürünü şeyler olduğunu gösterdi. Sonuç olarak, düşünce yapımızı oluşturan dil erkek ürünü olduğundan, düşünce yapımız da erkek kültürün bir yansıması olacaktır. Feminist, özellikle ikinci dalga ve radikal feminist dil bilimi çalışmaları ise, kadının toplumdaki ikincil konumuna sebep olan eril dilin etkilerinin toplumda görünür olmasını sağlamışlardır.

Kültürün ve insanların düşünce yapılarının oluşmasına sebep olan bu dil, insanlığın kaderi değildir. Her ne kadar toplumda yerleşik ve güçlü kurumlardan biri olsa ve dönüşümü belki de yüz yıllar sürecektir olsa da dilin dönüşümü olmadan cinsiyet eşitsizliği adına kalıcı bir dönüşümden bahsetmek mümkün değildir. Ne klasik ne de feminist dil bilimi çalışmaları ortaya koydukları bu sorun ile ilgili yapısal bir çözüm önermedi. Yeni toplumsal hareketlenmelerden olan postyapısalcılık; Julia Kristeva, Hélène Cixous ve Luce Irigaray’ın elinde psikanaliz ile buluşunca başka bir dilin mümkün olduğu görüldü. Böylece Kristeva, Irigaray ve Cixous sayesinde feminizmin

toplumdaki, postyapısalcığın ise bilgidaki iktidarı sorgulama yöntemleri psikanaliz yöntemiyle buluştu.

Kristeva, Cixous ve Irigaray en temelde dilin değil, doğrudan ataerkil kültürün yapısını bozmayı amaçlarlar. Bu amaç için esas kaynak ise, göstergesel dönemdir. Göstergesel dönem, çocuk ve anne arasındaki saf bağın devam ettiği bir dönemdir. Bu dönemde çocuk henüz simgesel dönemle, cinsiyetçi dilin etkisi altında kirlenmiş olan kültürle karşılaşmamış ve toplumsallaşmamıştır. İnsanlar farkında olmasa da bilinçdışlarında bu göstergesel dönem varlığını sürdürür. Kristeva, Cixous ve Irigaray; farklı yöntemler kullanılarak bilinçdışında kalmış olan göstergesel dönemi tekrar gün yüzüne çıkarmaya ve böylece cinsiyetçi kültürün doğrudan kaynağını yok etmeye çalışırlar. Dönüşüm yasaların, geleneklerin, kurumların değil; doğrudan dilin dönüşümüyle sağlanmalıdır ki sürdürülebilir olsun. Bunun için olabildiğince dişil dil kullanılarak olabildiğince çok sanat ürünü üretilmeli, dişil metinler yazılmalı ve dişil bir kamusal alan için kadınlar bir araya gelerek kendi seslerini yükseltmelidir.

Kaynakça

Akarsu, B. (1993). *Wilhelm von Humboldt'ta Dil Kültür Bağlantısı*. İstanbul: Remiz Kitabevi.

Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dil Bilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, D. (2017). *Dil Şu Büyüklü Düzen*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aydınalp, E. B. (2020). Hélène Cixous'ta Dişil Yazı: "Oidipus'un Adı Yasaklanmış Bedenin Şarkısı" ve "Dora'nın Porteresi" Adlı Eserlerinin Yapısökümü. *Edebi Eleştiri Dergisi*, 4(1), 26-37.

Bray, A. (2004). *Hélène Cixous: Writing and Sexual Differences*. (J. Wolfreys, Dü.) New York: Palgrave Macmillan.

Cameron, D. (1990). *The Feminist Critique of Language: A Reader*. London: Routledge.

Eckert, P., & McConnell-Ginet, S. (2013). *Language and Gender*. New York: Cambridge University Press.

Engels, F. (2019). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Eroğlu, Ç. (2013). Travma, Korku ve Yazı Arasında: Hélène Cixous'nun "Gizli Melek" Başlıklı Yapıtı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2(53), 315-325.

Firestone, S. (1993). *Cinselliğin Diyalektiği*. (Y. Salman, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.

Heidegger, M. (2013). *Hümanizm Üzerine*. (Y. Örnek, Çev.) Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Homer, S. (2013). *Jacques Lacan*. (A. Aydın, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınları.

Humm, M. (2002). *Feminist Edebiyat Eleştirisi*. (Kolektif, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Irigaray, L. (1985). *This Sex Which Is Not One*. (C. Porter, & C. Burke, Çev.) New York: Cornell University Press.

Irigaray, L. (2006). *Ben, Sen, Biz: Farklılık Kültürüne Doğru*. (N. Tatal, & S. Büyükdüvenci, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.

Irigaray, L. (2014). *Başlangıçta Kadın Vardı*. (M. Odabaş, & İ. Özallı, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayınları.

Irızık, S., & Parla, J. (2017). *Kadınlar Dile Düşünce: Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kristeva, J. (2004). *Korkunun Güçleri: İğrençlik Üzerine Deneme*. (N. Tatal, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kristeva, J. (2017). *Ruhun Yeni Hastalıkları* (2. Baskı b.). (N. Tatal, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kristeva, J., & Sollers, P. (2019). *Güzel Sanatların Bir Dalı Olarak Evlilik*. (A. Bora, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Lakoff, R. T. (2004). *Language and Woman's Place*. (M. Bucholtz, Dü.) Oxford: Oxford University Press.

Moi, T. (1985). *Sexual Textual Politics*. London: Routledge.

Ramazanoğlu, C. (1998). *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*. (F. Berktaş, Dü., & M. Bayatlı, Çev.) İstanbul: Pencere Yayınları.

Sarup, M. (2017). *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*. (A. Güçlü, Çev.) Ankara: Pharmakon Kitap.

Spender, D. (1985). *Man Made Language*. London: Routledge.

Sunderland, J. (2004). *Gendered Discourses*. London: Palgrave Macmillan.

Wittgenstein, L. (2000). *Felsefi Soruşturmalar*. (D. Kanıt, Çev.) İstanbul: Küyerel Yayınları.

Wright, E. (2002). *Lacan ve Postfeminizm*. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: Everest.

Yücel, H., & Bourse, M. (2017). *Kültürel Çalışmaları Anlamak*. (H. Yücel, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.